



**РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД
ЗА СОЦИЈАЛНУ ЗАШТИТУ**

**ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД –
ОРГАНА СТАРАТЕЉСТВА У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ ОД
ДЕЧИЈИХ БРАКОВА**

Београд, јун 2021.

2. ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ЦЕНТАРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД – ОРГАНА СТАРАТЕЉСТВА У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ ОД ДЕЧИЈИХ БРАКОВА

На основу Инструкције о начину рада центара за социјални рад – органа старатељства у заштити деце од дечијих бракова (бр. 551-00-00100/2019-14 од 20.05.2019. године), сагласно тачки 15. Републички завод за социјалну заштиту подноси **Други извештај**.

Прикупљени подаци се односе на 2020. годину и обухватају период од 1.01. до 31.12. 2020. године. За потребе прикупљања података сачињен је образац који садржи податке дефинисане Инструкцијом.

И поред више упућених ургенција обавезу извештавања није испунило 42 центра за социјални рад и 8 одељења Центра за социјални рад града Београда. Имајући у виду општине које нису доставиле податке, основано је претпоставити да је укупан број деце жртава дечијег брака далеко већи јер се међу њима налазе средине за које је познато да имају дечији брак као појаву на својој територији, али се поставља питање да ли ови центри препознају овај вид насиља над децом и само не достављају податке због немогућности да прате ову појаву јер користе софтверске програме који нису погодни за овакво прикупљање података, или ову појаву уопште не препознају, или је можда у питању ситуација коју је условила делимично и епидемија COVID - 19. Корисно је напоменути да је у прошлом извештајном периоду број центара који нису доставили податке био мањи (22 ЦСР).

Током 2020. године центри за социјални рад идентификовали су **191 дете** жртву дечијег брака од којих 11 дечака, и 180 девојчица. Иако су девојчице далеко више заступљене, на основу искуства ипак се може закључити да ова појава погађа и дечаке и девојчице. Током 2020. године од идентификоване деце, на дан 31.12.2020. године на евиденцији центара налазило се 118-оро деце, а центри за социјални рад на захтев суда дали су позитивно мишљење за склапање малолетничког брака за 47-оро деце.

Међу идентификованом децом доминира узраст деце од 16 и 17 година (134-оро деце), али није занемарљив и број од 57-оро деце млађе од 16 година, која су посебно погођена дечијим браком на том изразито ниском узрасту.

На питање о регулисаном грађанско правном статусу који подразумева одређен ЈМБГ за дете, регулисано држављанство и родитеља и детета, уписану чињеницу рођења у матичну књигу рођених, центри су дали податке да 15-оро деце нема регулисану наведену комплетну личну документацију, а осталих 176 има у потпуности регулисан грађанско правни статус.

Од укупног броја деце жртава дечијег брака 33-оје деце је без родитељског старања, а сва остала деца (158) имају једног или оба родитеља, што јасно указује да су **родитељи** ове деце одговорни за склапање дечијег брака, односно подржавају или, у најмању руку, **имају позитиван став** у односу на ову појаву.

Што се тиче структуре деце у односу на родитељско старање, без родитељског старања је 33-оје деце и сва су под старатељском заштитом, и то 20-оро деце је под непосредним старатељством надлежног центра за социјални рад, а осталих 13 за старатеља имају неког од сродника, а најчешће су то деда (6-оро деце) или бака (4-оро деце).

Развојне и здравствене сметње или инвалидитет има 21 дете, а ради се о интелектуалном инвалидитету, поремећају понашања и/или тежем емоционалном проблему.

Образовни статус идентификоване деце жртава дечијег брака веома је разнолик:

- 72-оје деце не похађа средњу школу, а средњошколског узраста је;
- 32-оје завршили школовање (основна и средња стручна школа);
- 17-оро не похађа основну школу, а основношколског је узраста;
- 38 дете похађа редовно средњу школу;
- 23-оје деце похађа редовно основну школу;
- 2-оје деце похађа школу за основно образовање одраслих;
- 3-оје деце похађа специјалну основну школу;
- 4-оро деце похађа специјалну средњу школу.

Подаци о националној припадности указују да дечији брак постоји у скоро свим националним мањинама на територији Републике Србије, али је такође очигледно да је ова појава најраспрострањенија међу децом ромске националности, те је од укупног броја деце 102-оје ромске деце. За 16-оро деце не постоји податак које су националности, а за 58-оро је уписана српска националност. Евидентирано је 2-оје словачке, 5-оро мађарске, бошњачке 7-оро, и 1 албанске националне припадности. Међутим, ако се погледа који центри за социјални рад нису доставили податке, може се претпоставити да је и национална структура мало другачија и да се ради о срединама где постоје дечији бракови, те да је национална структура деце погођене дечијим браком можда другачија.

У односу на тип насеља у којем живе деца жртве дечијег брака може се констатовати да нема битне разлике између урбаних и руралних средина, наине према подацима којима располажу центри за социјални рад 109-оро деце потиче из урбаних средина. За ову тему можда је упутније трагати за подацима да ли ова деца живе у издвојеним насељима. Гетоизираност и изолација (понекад и свесна само-изолација на тему дечијег брака) и јесте највећа препрека за досезање до популације која је најугроженија праксом дечијих бракова. Зато су подаци о броју деце из ових специфичних насеља од велике важности.

Имајући у виду значај образовања породица, посебно мајки, чија деца ступају у дечије бракове, прикупљени су подаци за родитеље идентификоване деце жртава. Највећи број мајки има завршену основну школу (63), незавршену основну школу има 39 мајки, без основне школе је 37, са средњошколским образовањем је 24, а више или високо образовање нема нити једна мајка. Међутим, података нема за 25 мајки, али је основано претпоставити да се ради о особама са ниским степеном образовања. Што се тиче

очева, за 38 нема података, 55 има завршену основну школу, 34 има незавршену основну школу, 18 очева је без основне школе, средњу школу има 26 очева и 1 отац има вишу/високу стручну спрему.

Када се посматрају подаци о запослености родитеља веома је индикативан податак да је само 28 мајки деце у дечијем браку запослено, а само 26 остварује редован приход по основу радног односа. Са друге стране право на новчану социјалну помоћ остварило је 70 мајки, а 14 нема баш никаква новчана примања што указује на подређен и економски зависан положај жене који је један од фактора очувања дечијег брака као остатка патријархалног модела организације породице. Од центара за социјални рад су тражени подаци о извору прихода за оба родитеља чија су деца жртве дечијег рада. У очи упада податак да само 14 мајки, односно 17 очева остварује приход бавећи се земљорадњом. Једно од могућих објашњења може бити да су у **земљорадничким породицама** деца радно ангажована на имању, те се не подстиче рани одлазак из породице девојчица које удајом одлазе из своје у породицу партнера. Са друге стране, један од фактора који подстичу појаву дечијег брака је и друга страна која добија новог члана и са њим нову радну снагу. Међутим, породице које живе од земљорадње вероватно нису у таквој ситуацији да кроз рану удају својих ћерки омогућавају им „бољи живот“ и бег из сиромаштва. С обзиром да нема неких истраживања о овом питању, може се само нагађати.

Врсте породица из којих деца жртве дечијег брака потичу су разнолике, али ипак највећи број чине потпуне породице (оба родитеља и деца) – 85-оро деце потиче из оваквих породица, 27-оро деце потиче из једнородитељских породица (мајка и деца), а 11-оро деце је из једнородитељских породица у којима су деца живела са очевима, а остала деца за коју постоје подаци су углавном из проширених породица у којима поред деце и родитеља живе и сродници, или породице које су родитељи формирали са новим брачним / ванбрачним партнерима. У хранитељским породицама живи 9-оро деце жртава дечијег брака. Питања поводом ових података која се могу поставити су: да ли је само сиромаштво у питању, да ли хранитељске породице које су одабране за конкретно дете могу да одговоре на ризик од дечијег брака за децу о којој брину и какви су њихови ставови о склапању брака на раном узрасту или се приликом припреме за хранитељство мало бавимо питањем дечијег брака. Имајући у виду ситуацију мањег броја породица у односу на потребе, може се закључити да је присутно све наведено, али да се приликом обуке и припреме породица за хранитељство не бавимо проблемом дечијих бракова. Такође, оправдано је запитати се да ли је потребно подршку деци у хранитељској породици допунити превентивним радом у односу на дечије бракове, али и овде је вероватно одговор да се о проблему дечијих бракова недовољно зна, те се ризик од њега у раду са децом не препознаје.

Подаци који указују на потребу интензивнијег рада са стручњацима центара за социјални рад су они који се тичу рада са дететом жртвом пре или након његове идентификације. На питање да ли је дете или неки члан његове породице раније били на евиденцији центра за социјални рад по неком основу, за 142-оје деце је дат потврдан одговор. Само је 101 дете из породица које су оствариле право на новчану социјалну

помоћ (а укупан број деце жртава је 191). Дакле, посебну пажњу треба усмерити на континуирану сензибилизацију стручних радника у службама за материјална давања јер су они често први у контакту са децом у ризику од дечијег брака. Остали подаци односе се на 12-оро деце која су се налазила се на евиденцији због пријаве школе о нередовном похађању наставе, 39-оро деце је било жртва породичног насиља или потичу из породица у којима се дешавало насиље и 12 их је било по основу пријаве о учињеном кривичном делу и 59-оро деце је било и раније на евиденцији због различитих облика поромећених породичних односа.

Када се посматрају родитељи деце жртава у односу на ризична понашања за 59 мајки и за 56 очева не постоји податак. Ово указује на веома оскудну процену стања, потреба, ризика у којима су ова деца одрасла и због чега су можда постала жртве дечијег брака. Оно што центри наводе као познато је за 16 очева прекомерно конзумирање алкохол или су присутни неки друге болести зависности и да се 15 очева и 5 мајки налази на одслужењу затворске казне. Чак и насиље где су мајке биле жртве присутно је и центрима познато у породицама 26-оро деце.

Веома важан показатељ ризика од дечијег брака представља искуство родитеља, односно када су родитељи и други чланови породице ступили у брак, а посебно мајке. За разлику од претходног извештаја, у овом периоду центри су упознати са овим подацима и наводе да је у случају 118-оро деце неко од блиских сродника имао искуство дечијег брака, и то: 60 мајки, 9 очева, 28 сестара, 4 брата, 14 бака и 3—ојца деда. Дакле, потребно је далеко више пажње посветити животном искуству родитеља које значајно утиче на став о дечијем браку када су у питању њихова деца, али и на став ширег породичног окружења у којем дете и његова породица актуелно живе. Дакле питање породичне историје је од великог значаја током процене детета и породице у циљу уочавања ризика од дечијег брака.

Још важнији су подаци да ли се сиблинзи деце жртава већ налазе у браковима склопљеним на недозвољеном узрасту (у овом извештајном периоду у случају 32 детета). Ово указује на потребу детаљније процене породичне историје у делу који се односи на време склапања партнерске заједнице у породици детета које је евентуално у ризику од дечијег брака.

За благовремену процену ризика по дете од дечијег брака веома је битан податак на који начин центар за социјални рад добија прву информацију о детету жртви. У 46 случајева центар је добио податак од полиције или тужилаштва. У 39 случајева сами родитељи или сродници детета жртве су пријавили (то могу бити различите ситуације, нпр. дете побегло од куће), 24 жртва пријавила је нека здравствена служба што подразумева да је била у питању трудноћа или већ рођено дете, у 16 случајева пријавила је матична служба што подразумева ситуације пријаве имена за новорођенче које је родила малолетна мајка, само у 7 случајева пријаву је извршила школа због непохађања наставе, старатељи или хранитељи пријавили су 10-оро деце (деца „самоиницијативно“ склопила партнерску заједницу и након тога старатељи и хранитељи пријављују центру), у случају 19-оро деце пријаву су извршили сродници

дететовог партнера, а шесторо деце се само пријавило центру. На захтев суда центри су дали стручно мишљење за склапање брачне заједнице малолетника изнад 16 година у 47 случајева. Веома забрињавајуће је да нити једна пријава није дошла од служби/појединаца који су на извору података, односно у ситуацији да благовремено уоче ризик, а то су **здравствене медијаторке, педагошки асистенти и удружења грађана**. Ови подаци указују на неопходност стварања мреже у локалној заједници која би била анимирана да покрене и планира активности на спречавању дечијих бракова на нивоу своје локалне заједнице.

Када су у питању мере, услуге и поступци које је ЦСР предузео/реализовао/пружио у 2020. години у циљу заштите детета и породице ситуација је следећа:

- У највећем броју случајева (161) центар је пружио **саветовање и информисање** детета и породице на тему штетности дечијег брака;
- У 52 случајева центар је дете и породицу упутио на друге социјалне услуге и сервисе као што је нпр. **саветовалиште**;
- У 59 случајева пружена је нека врста **материјалне** подршке, али углавном ради повратка детета у породицу, што упућује на ситуације да је дете већ ушло у дечији брак;
- 23-оје деце је упућено на алтернативни смештај;
- Старатељска заштита мал. жртве примењено је у случају 31-ог детета;
- Родитељи 4-оро деце лишени су родитељског права;
- У само 7 случајева центар је покренуо **поступке за заштиту права детета**;
- У 13 случајева поднете су кривичне пријаве против одговорних лица за кривично дело **запуштања и злостављања малолетног лица**;
- У 22 случаја покренуте су кривичне пријаве против одговорних лица за кривично дело **ванбрачне заједнице са малолетником**;
- У једном случају покренута је кривична пријава против одговорних лица за кривично дело **трговине људима**;
- У само 17 случајева центри су применили **надзор над вршењем родитељског права**. Међутим, у виду треба имати да веома ретко центар уочи ризик од дечијег брака благовремено, те за примену надзора над вршењем родитељског права буде касно, односно дете се већ налази ван родитељске породице и целисходније је применити неке друге мере.

У 47 случајева центри су дали сагласност, односно позитиван налаз и мишљење по захтеву суда за формално склапање брака (који су увек били у прилог склапања брачне заједнице, иако се радило о деци испод 18 година старости), што указује на углавном, формалан приступ стручњака овом питању.

Иако је за очекивати да деца жртве дечијег брака лако постану жртве трговине људима, Центар за заштиту жртава трговине људима пријављује **свега 6 случајева** деце, и то девојчица, за које наводе да је облик трговине људима био принудни брак. Што се тиче пријава, 4 детета је пријавила полиција, а само у 2 случаја Центру за заштиту са пријавом се обратио надлежни центар за социјални рад. Овакав приступ је упитан, јер

често принудни брак представља оквир у коме се дешава неки други облик трговине људима. На пример, девојчица се убраја у жртву принуде на прошњу или сексуалну експлоатацију, али је она у принудном браку, а њен „муж“ користи њену рањивост и врши вишеструку експлоатацију, али је то статистички невидљиво јер је девојчица примарно **сврстана као жртва неког другог вида експлоатације**, односно најчешће се третира као жртва вишеструке експлоатације, а **„брак“ је само оквир** у којем се експлоатација дешава. По правилу у оваквим ситуацијама експлоатација жртва је најсуровија, о чему сведочи пракса.